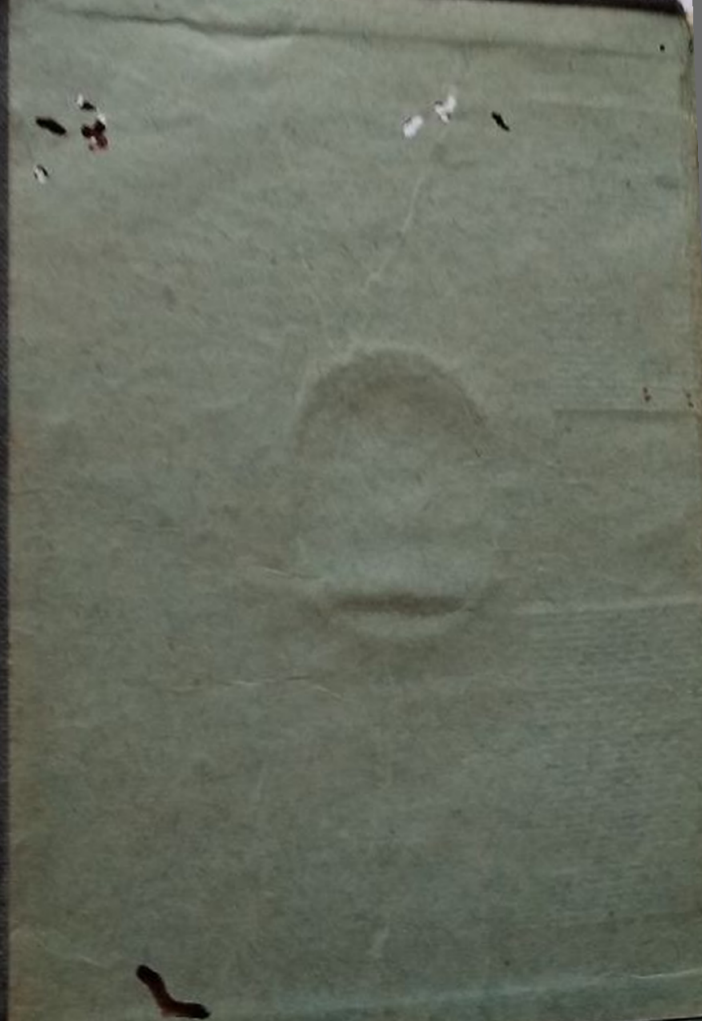
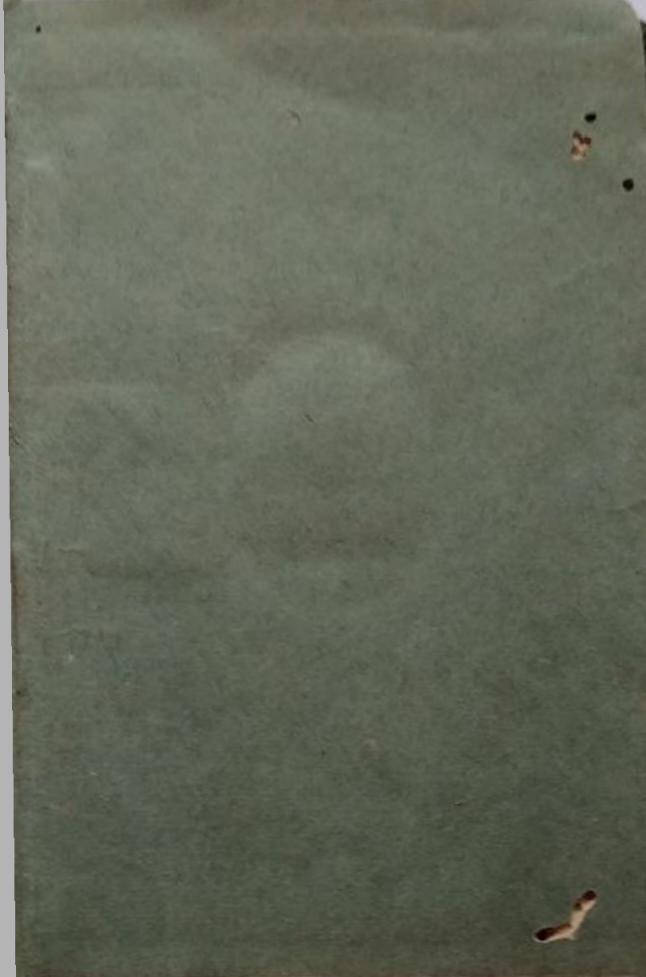

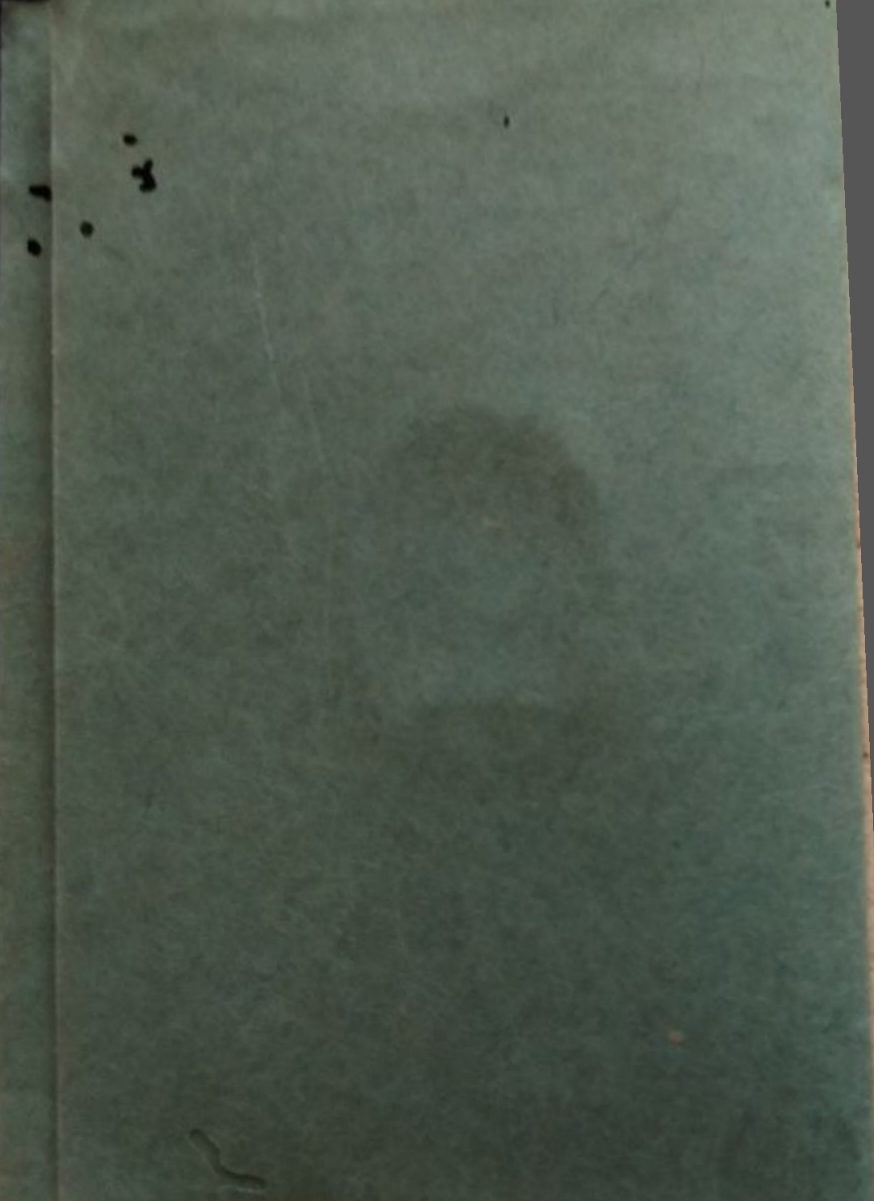
ВОЕНА
БАГРЯНИЙ
ЛИСТОПАД

ЛД

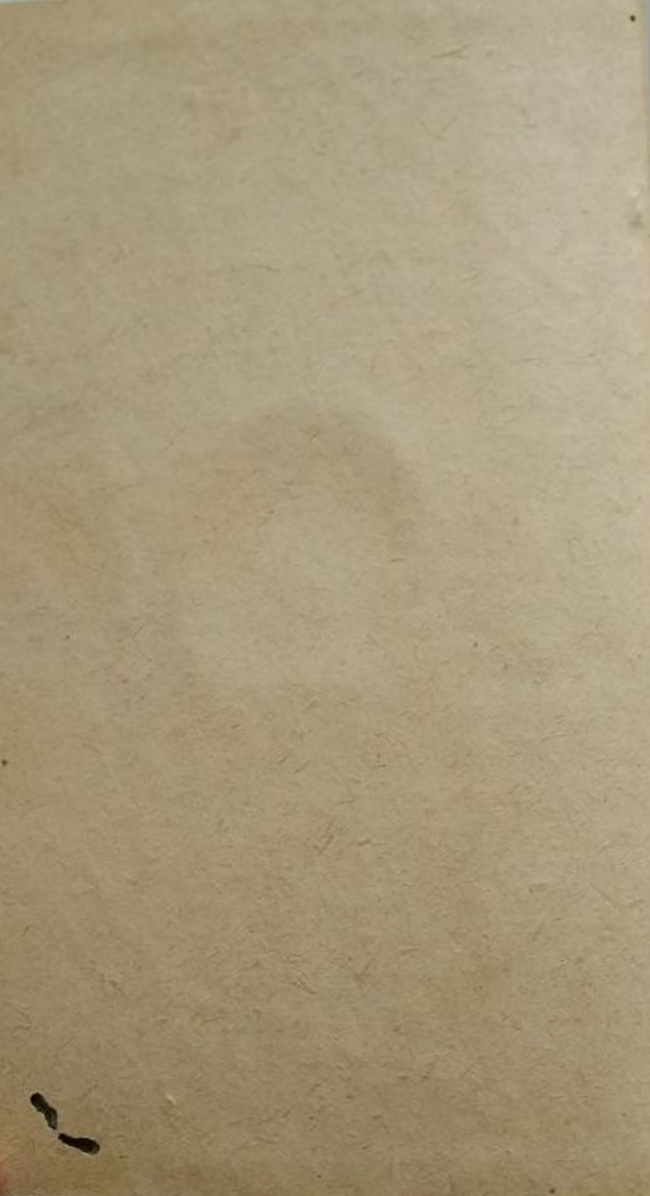
~~Михайло Дубовик~~
1945

МИХАЙЛО ДУБОВИК

БАГРЯНИЙ
ЛИСТОПАД

ПОЕЗІЇ

„Радянський письменник“
Київ — 1941*

РОЗДУМ

Тече життя. І рік невпинний плин.
Все далші обрії впадають в вічі.
І хочеться дійти нових вершин
і в річку часу уступити двічі.

Безсмертя!.. Мить прекрасна, зупини
утілься, як у мармурі, у слові
і клич любить дерева смарагдові,
і сонце, й вітер. Непідкупно, скрізь

серця великі слав, відважні й чистоза,
що світять людству, мов дороге
прослав життя, зови в майбутнє
і відкривай нам далі променисті.

Прослав діла людей, в яких висоншли
а мисль багата, як народна ни-
Вітає їх земля моя щасливало бджоли
і славить у піснях кобзар,

Прослав і труд, і піт чола гарячий,
утому й перелітний сум розваж,
зберігай безжурний сміх дитячий,
і серце дівчини, і спокій наш.

Коли ж обов'язок громадянина
співцеві меч борні подасть до рук,
вражай негідників, вражай падлюк,—
хай зійдеться людей сім'я єдина!

1939 р.

ЕПІЧНІ ПОЕЗІЇ

КАЗКИ

З хрустом огонь пожирає дрова,
в грубці гуде і гогоче.
Давність в уяві моїй ожива,
знову стає перед очі.

Тихі картини дитинства мого,
любі, далекі, ласкаві! . .
Вечір. Хатина. Солома. Огонь.
Мама. Й казки кучеряві.

Бачу: лісок . . джерело, як сльоза,
промені падають скісно,
в зайцевій хатці коза-дереза
ніжками тупає грізно.

Ось до хатини прийшли і пішли
вовк, і ведмідь, і лисиця—
страшно усім! Тільки жало бджоли
злої кози не боїться.

Раз шпигонула бджола — й за поріг
з хатки коза пострибала.
В серці своєму я й досі зберіг
шану до гострого ж'ала.

Ось голосок над рікою зове:
„Де ти, Івасику? Де ти?“
Тихо Івасик у ч'овні пливе
змієві просто в лабеті.

Змій полетів, — тільки мріє земля, —
кинув Івасика в нору.
Та не загинув Івась: братов'я
йдуть рятувать його скоро.

І пролилася зміїная кров,
зорі Івасю засяли.
Бачив не раз я по тому, як знов
браття братів визволяли.

Ось злотокудрий царевич Іван
ходить землею усюди,
б'ється з Кашеєм старим, що у бра
гуслі узяв самогуди.

Б'ється, вмирає і знов ожива,
знову береться за зброю...

Никне покроплена кров'ю трава—
кров'ю Кашея лихою.

І загули по весняній землі
гуслі у вільному співі,
Там, де ті гуслі, старі і малі
завжди веселі, щасливі;

там у криницях довільна вода,
плодом гілля обважніло. . .
Леле! Покиль я про все те гадав,
в грубці давно прогоріло.

1940 р.

МАТИ І СИН

Ідуть рокі за р'оками
у далечні віків.
Над нивами широкими
звучить народний спів.

Звучить, живе і шириться,
із кобзою гуде.
Він з кривдою не мириться,
за правду спів веде.

Він кличе до майбутнього,
як сурми звучна мідь,
і голоса могутнього
нічим не заглушить.

Як моря повноводного
не вичерпать до дна,—
так серця всенародного
незмінна глибина.

В хатах, над стиглим колосом
чуть пісню кобзарів...
Почнімо ж давнім голосом
бувальщини старі.

За далями, туманами,
в осінній сизій млі,
над лісами, парканами
схилились журавлі.

Вже осінь в сурму мідную
ваграла золота.
Прощається із рідною
синок біля плота.

Прощається із рідною,
йдучи в далеку путь.
Журба-печаль на бідную
така, що й не збагнуть.

Уже вона і гладила
синочка по щоці,
уже вона і радила,
як жити в світі цім.

Казала, промовляла все
якісь старі слова:

щоб думка простелялася,
як шовкова трава;

щоб з старшими у злагоді
та у покорі жив;
щоб путь свою улагодив
і бога не гнівив.

І так сказала: — Сину мій!
роби й про себе дбай.
Весною, днями синіми
додому повертай.

Щоднини і щоніченьки
гляди себе, пильнуй,
бо як заплющиш віченьки —
і я зійду в труну.

Ти, синку, йдеш з комуною, —
твоя в тім воля — йди,
та тільки з кров'ю юною
недовго до біди.

Коли ще тебе станеться —
мені вже не діждать,
а я... мені все мариться
малого козацька.

Хилюся ось над ліскою,
як та верба стара,
а час би вже невісткою
командувать, — пора!

Повернешся — побачимо...
Тут тільки погукай —
за хлопця неледачого
бери і не питай.

А ще як поталанить де,
та будеш при грошах,
тоді тебе і доля жде,
і щастя у руках.

Отож дивися, сину мій,
роби й про себе дбай.
Весною, днями синіми
додому повертай.—

А син стоїть та хмуриться,
а син стоїть — мовчить.
І осінь ніби журиться,
і дощ мрячить... мрячить...

Сурмить у сурму мідною
багряний листопад.

Мовчать юнак із рідною,
Шумить осінній сад.

Та ось юнак чуприною
труснув, стелувся, стих.
— Ні, матінко, полину я
на крилах золотих.

Полину... В дадь невідому
отак, як стій, піду.
Мо' адибаюся в бідами,
а мо' талан знайду.

За ради ж, мамо, добрії
спасибі, — не прийму.
Я бачу путь за обрії
і сміливу й пряму.

Хоч та дорога дальня,
та тим я не журюсь:
не будь лиш ти печальна,
а я не похвалюсь.

Шляхи й без бога змірю
у світ мій золотий:
я ж, матінко, не вірую, —
доти чи не доти.

Також із кров'ю юною
ніде не пропаду,
і як пішов з комуною,
то й далі вже піду.

Коли ж не повернуся я,
ну, що ж... Прости. Забудь.
Хай зливи кучму русую
розчешуть, розів'ють.

Хай вітер, пролітаючи,
торкнеться до щоки,
ми живемо, вмираючи,
бо ми — більшовики. —

Та й стих. Але ще хмуриться.
А рідная мовчить.
І осінь ніби журиться,
і дощ мрячить... мрячить...

У сурму трубить мідну
багряно-золота.
Обнявся син із рідною
і рушив од плота.

Пішов, де ранню синьою
гудуть, гудуть гудки,

в нігті — в ніч ослінкою
розшарудувать нігті,

нід досвітку за прядкою
сидіть, як поки день,
і линуть, линуть гадкою
за сном: „Де він? Де?“

Весна минула й літчко...
Ще й осінь... Ще й зима...
Нема од сина звісточки,
ні чуток нема.

Біжать струмки байраками,
у котиках верба,
в мати жде заплакана,
зжурена, слаба.

Як травки пишні вирости,
як дуб зазеленів,
із хати матір винесли
на гору у труні.

А потім воля крилами
махнула над селом.

Прийшов з великими смілками
в село юнак-військом.

Життя захвилювалося,
як навесні ріка,
а люди приглядалися,
впізнали юнзюка.

Про нього думи славної
зложили кобзарі...
Діла минулі, давні,
бувальщини старі.

Дніпропетровськ.

В НАДВОЛЗЬКИХ СТЕПАХ

В степах надволзьких зимний вітер віє
і куряться поземкою поля...

О, скільки пам'ятає ця земля,
де нині мирний ратай жито сіє!

Це тут, на Волзі, мрія полум'яна
збирала вольницю в полки бучні;
це тут лунав і кликав до борні
клич Пугача, клич Разіна Степана.

Це тут шуміли пурпурові стяги
і воля гартувалася в боях;
це тут до щастя пробивався шлях,
творились справи доблесті й відваги.

Бува ще й досі: вийде ратай в поле
і звайде штик іржавий... стрепенò,
як свідчення, щò діялось давно,
щò не зітреться в пам'яті ніколи.

І, стоячи в безмежному просторі
над борозною вранці, на зорі,
агадає він, як бились шахтарі
за волю й долю, за червоні зорі;
як в пориві нестримнім і могутнім,
мов ураган, ішли полки у бій,
і вів їх славний слюсар бойовий,
щоб щастя людям вибороть майбутнім.

А поруч у шинелі — ніби нині! —
в простім шоломі, з люлькою в руках
ішов і той, чие ім'я в віках
світитиме, як сонце в височині.

Здається, й досі землі ці багаті
ще зберігають ніг його сліди,
і внукам переказують діди,
як відгомін, його слова крилаті.

Так ратай дума. Невмируща слава
в його уяві знову ожива.
Навколо ж — вільний степ, шумить трава
і котить води Волга величава.

1940 р.

СТРЕМЕНО

В пилу іржаве стременò
знайшов я на дорозі.
Кому належало воно?
Чия нога в острòзі
у запалі рвучких атак
на нього налягала,
коли клинок, як смерті знак,
рука бійця здіймала?

А може в ньому берегла
жорстокий присуд доля,
як вершник, вибитий з сідла,
з конем летів із поля,
по перелогах, по стерні
волікся головою,
у непотрібнім стремені
застрянувши ногою?

І хто він був: чужий чи свій?
Чи недруг, чи товариш?
За що і з ким ішов на бій?
Чи знав, що не забариш
жорстоку смерть, коли рука
її знялась для страти?
Чи може він і сам шукав
нагоди, щоб сконати?

Дарма! Не розгадати нам
того, що прахом дише.
Земля таємні письмена
для людства мудро пише.
Навчись, мов книгу на столі,
читать таємну мову —
й стебло, пригнуте до землі,
і скалку круглякову.

1940 р.

КОМБАТ ЩОРС

(Фрагмент)

О. Довженко

Вісімнадцятий далекий рік.

Сніжок.

Ніч.

На вулицях Чернігова старого
торопко у млі зникає крок,

і проходить небосхилом місяць строго.

Темно. Вбого й тихо в вулицях глухих.

Насторожено затихли перевулки.

В губернаторськiм будинку —

гомін, сміх

і гудуть слова й промови п'яні гулко.

П'ють міцне старе вино пани

і, сп'янівши, б'ють себе у груди.

„Клянемося...“ — „Із першим подихом весни...“
„Клянемося...“ — „Більшовиків уже не буде...“
„Клянемося!“ — ще хтось кричить крізь
хміль і сон...

В місті ходить темним привидом тривога.
А до міста з степу
входить батальйон
на чолі з своїм комбатом любим, строгим.

І не встигли ще пани з труських долонь
випустить крихкі склянки й гвинтівки взяти,
продунав на вулиці наказ комбата:
„Батальйо-он! По білій сволочі — огонь!“

.....
Рідша над старим Черніговом юга.
Дим розходиться.
На синім сході днів.
На майдані — труп присипала пурга.
Зірваний погон, і кров густа лисніє.
Над будівлями ж червоний прапор віє.

1939 р.

ХЛОПЧИК ІЗ ДЗЕРКАЛОМ

На призьбі хлопчик з дзеркалом сидить
і зосереджено зайців пускає.
В безхмарнім небі сонце ясно сяє,
і два метелики летять в блакить.

Хоча в саду пожовкнула листва,
але повітря ще теплом наливо.
На чорнім полі проростає жито
і з вітром гомонить суха трава.

Ген-ген пастух в сопілку виграє,
на вигоні пасеться тучне стадо,
і пишне сонце теплим водоспадом
на землю сяйво пролива своє.

І так відродно й любо на землі,
і манять душу простори безмірні.
Велінню потаємному покірні,
летять в далекий вирій журавлі.

Та ось приходить інший, грізний час:
спокійну землю потрясають грози,
у темнім небі ринуть бомбовози,
й зелене поле розрива фугас.

Дрижать будівлі, вулиці й мости,
тремтять сади, притихлі і безмовні,
простори неба смерті й жаху повні
і дощ свинцевий пада з висоти.

Захований у темній гуштині
вже не хлопчак малий, а воїн мужній
у небо промінь підійма потужний
і прòстори освітлює нічні.

Він підіймає промінь в височінь,
як синій меч, як знак перестороги,
щоб перетяти ним хисткі дороги,
як ворог вишле літаків ключі.

І меч не випаде в бійця із рук,
покіль живе в нім серце соколине,
покіль по світу наша пісня лине
і чутно наших ескадрилій гук.

ЯСЬ

I

У розкішній білій віллі
граф багатий жив-пишався,
а в хатиноньці похилій
Ясь малий з бідою знався.

Що у графа землі й статки,
над усе ж — красуня доня,
а у Ясевого татка
шмат землі, як та долоня.

В графа що не день, то гості,
співи, забавки і танки.
„Vivat! Vivat jegomosci!“ —
невгавало до світанку.

А у Ясевій хатині
рано гасло тьмяне світло...

діти спали на ряднині...
урядовець лаяв бидлом...

Уночі матуся люба
надривала кашлем груди...
І здавалося, ця згуба
аж довіку, завжди буде.

Стогін чувся понад краєм,
а за вільне слово — грати.
І здавалась вілла раєм,
і були мов пекло хати.

Раз — було то в дні розкішні,
як цвіла краса весняна,
як ронили цвіт свій вишні, —
Ясь пішов у ліс до пана.

В лісі сосни гомоніли,
на гіллі співали птиці,
і сердито буркотіли
десь вивірки на ялиці.

„Худо тут!“ — жалівся одуд,
спів зозуля повторяла
той, що завжди, звіку-зроду
на один мотив співала.

Жебоніло коло нього
джерело ясне в травиці.
Та не чув того нічого
Ясь, збираючи суниці.

Не почув і як луною
на розмови ліс озвався,
як з ватагою бучною
пан з діброви повертався.

Басували гарні коні,
щебетали пишні пані,
а між ними графська доня —
ніби сонце на світанні.

Личко біле, чорноброве,
а вбрання — волошка в полі,
вся — мов різьблення чудове,
що у панському костюлі.

Браві шляхтичі круг неї —
як джмелі навколо цвіту,
жартом, дотепом, брехнею
бавлять панну гордовиту.

Та дарма! Ніщо не може
усміх викликать у панни.

Так, буває, день погожий
вкриють хмари та тумани,

з безбережної блакиті
сонце променем не бризне,
й ніби ждуть дерева в цвіті,
покіль там воно заблисне.

Ясь побачив ту ораву
і вхопився був за глека,
та помітив паніу браву —
де й поділась небезпека.

Задивився без тривоги:—
„Що за гарна до стобіса!“
Гей, хлопчино, швидше в ноги,
утікай мерщій із лісу!

Жалкуватимеш!.. Та пізно:
вже уgliedили хлопчину.
І гукнув вельможний грізно:
„А вполюйте ту звірину!“

Гайдукам то люба мова,
раді й шляхтичі нагоді:
тож бо забавка чудова —
вполювати хлопа в шкоді.

От розвага знаменита!
Скільки радості і сміху!
Має й панна гордовита
в цій нагоді добру втіху.

Хто сюдою, хто тудою —
вмить по лісу розлетілись
і, немов за дичиною,
полювати заходились.

Ясь тікав, і сорочина
між кущами червоніла,
від соснини до соснини,
ніби вогник, миготіла.

Та хіба втечеш од лиха,
як воно летить на конях?
Ясь знесилів... важко диха...
глянув — поруч графська доня.

Кінь хропе в обличчя, грива
розвівається вихрами.
А вона ж така вродлива,
що не вимовить словами.

Ясь отак стоїть із глеком
і тікати вже не хоче.

Враз — махнула панна стеком
та як хльосне межи очі!

Затремтіли в неї вії,
вираз гніву на обличчі:
хай нещасний хлоп не сміє
так дивитись панні в вічі!

Світ потьмарився хлопчині,
з рук суниці полетіли,
і побіг він у ліщині, —
ляк йому добавив сили.

Та гаразд отому птаху,
що потужні крила має,
а хлопчину-бідолаху
всюди панство настигає.

Він сюди — а тут нагайка,
він туди — там хлистик пані, —
ну, точнісінько, як зайко
у гаю на полюванні!

Врешті, хлопця оточили.
Жарти, сміх навколо чути.
Ясь не має більше сили
ані бігти, ні дихнути.

Став. Стікає кров із чола,
у сльозах блакитні очі.
А пани стоять навколо,
обступили і регочуть.

Граф в усмішці мружить око,
крутить сивий ус рукою,
втира чоло високе,
що укрилося росю.

Навіть панна чорноброва
засміялась від утіхи,
і стократ стара діброва
повторила вибух сміху.

А хлопчина жарти слуха,
хлина, очі тре щосили.
Ох, нам'яли Ясю вуха,
поки з лісу відпустили!

Та пішов він не додому,
а з слугою до розправи.
Буде батькові старому,
за хлопчачії забави!

II

Та нехай те горе люте
глибше в землю западеться!

Чи не краще нам почути,
як із лиха Ясь сміється?

Чи не краще нам побачить,
як горює пав пихатий,
як сміються, а не плачуть
люди, вийшовши із хати?

Не було такого зроду,
тільки вірилось, що буде:
не жалівся більше одуд,
і раділи вперше люди.

Ліс стояв у позолоті,
опадало листя в'яле.
На дорозі, у болоті,
розпластався „ожел бяли“.

Мчали танки, бігли коні,
чулась пісня ізза Збруча,
прапори цвіли червоні,—
сила йшла грізна й співуча.

Люд вітався із бійцями,
сонце сяло у блакиті,
а вгорі, між прапорами,
найясніше сонце в світі—

друг трудящих, серце наше,
всіх знедолених надія,
той, хто тільки слово скаже —
і став явою мрія.

Простягались людські руки,
щоб торкнутися до нього, —
він почав бо в царстві муки
світлу казку дня нового.

Бо хіба ж то не казково,
що лягали панські люди,
а прокинулися знову —
прапори свободи всюди!

Бідаки зробились смілі —
йдуть у графові покої.
І не чули в білій віллі
зроду мови отакої,

щоб у графа землі взяти
і віддати мужикові,
щоб розкішні палати
стали домом бідакові.

І гукали із завзяттям,
мов гули весняні ріки:

"Слава рідним нашим браттям!
Слава Сталіну навіки!"

III

І настали дні повітні,
дні відродження країни.
Так бува весною в квітні,
як минуться хуртовини,

як із неба сонце бризне
і пригрів світ ласкаво,
раптом жайворонок свисне,
оживуть дерева й трави.

І радіють сонцю люди,
почуваються братами,
і зітхають легко груди,
і шумить земля піснями...

О, тепер уже до лісу
не боїться Ясь ходити:
пан кудись утік до біса,
стало людям вільно жити.

В лісі йде—стрункі ялиці
прихиляються до нього,

і здається, ніби птиці
славлять хлопчика малого

І вивірки не сердиті,
джерело бурчить привітне,
а у сонячній блакиті
лине птаство перелітне.

Ходить Ясь в бору густому
та збира шишки й горіхи,
забуває про утому, —
серце в хлопця повне втіхи.

Десь він знайде кущ шипшини,
десь одломить гілку глоду.
Та одного дня хлопчина
знов натрапив на пригоду.

Був похмурий день осінній,
ліс закутався туманом.
Гуси в млі летіли синій
гомінливим караваном.

Листя падало з ліщини,
впавши, мов живе тремтіло,
і соснина до соснини
нахилялась посмутніло.

Ясь ішов гущавиною
по злотисто-жовтій в'яні.
Десь близьенько під сосною
джерело текло в тумані.

Йшов, розводячи руками
гілочки тонкі росисті.
Раптом бачить — між кущами
кулемет стоїть у листі.

„Що за диво?“ — Ясь міркує, —
„Звідки тут, у лісі зброя?
Чи з ведмедем вовк воює,
чи на зайця йдуть обое?“

Та як глянув — край дороги
чорна постать над потоком.
Ясь здригнувся від тривоги,
як та постать стала боком.

Наче стовп стояв з хвилину.
„Граф! Не привид, не примара!“
І ту ж мить, як птах, полинув
у село, до комісара.

Мчить — шумлять осінні трави,
а навстріч — біжать ялиці,

сосни гнутья кучеряві
і кричать тривожно птиці,

Ось хати вже... Близько! Близько!..
Стука Ясю кров у скронях...
Слово вимовив хлопчисько,
комісар гукнув: „По конях!“

І летять бійці, як лава,
шлях дзвенить під копитами.
В ліс веде їх Ясь русявий
найкоротшими стежками.

Ліс мовчить. Стоять берізки,
мов дівчата в білих свитах.
Повторяють переліски
стукіт кінського копита.

Ліс мовчить. В густій ліщині
ані шелесту, ні звуку.
Сосни щось у верховині
шепотять старому буку.

Ліс мовчить. Бійці вже піші.
Йдуть... Тремтять осики чулі.
Та нараз у сивій тиші
засвистіли тонко кулі.

Цілити людям просто в спини
ворог злобний і зухвалий.
Гей! Бійці за дві хвилини.
вояка уполювали.

У простій селянській свиті
граф стоїть перед бійцями,
кида погляди сердиті,
вуса смикає руками,

хоче глянуть гордо й сміло
в час останній в очі лиху,
та тяжке це дуже діло:
дужчий страх за панську пиху.

Перед графом на травиці
кулемет і два нагани,
три гранати-гromовиці,
а навколо — ліс... тумани...

Граф оглянеться усюди —
не втекти йому від кари, —
хилить голову на груди,
слова жде від комісара.

Вид блідий, дрижать коліна,
а утома ломить ноги...

Довга, довга ця хвилинка
в тихім лісі, край дороги!

Із сосни стікає глиця,
мов пісок із рук дитини,
закричала в лісі птиця. . .
гілка впала з деревини. . .

Й більш ні шелесту, ні звуку. . .
І здригнувся граф вусатий.
„Може вмерти?“—Й білу руку
простягає до гранати.

Та. . . стоять бійці навколо.
Ні, і вмерти не вдається.
Графу піт вкриває чоло,
комісар стоїть, сміється.

Каже: „Кепська ваша доля,
непривітна й неласкава.
Хлопу нині — повна воля,
граф — без захисту і права.

Чи пристало ж для розбою
вам виходить на дорогу
і ховати гонор, зброю
під чужу свитину вбогу?

Чи пристало вам блукати
в темнім лісі, як бандиту,
промінять ясні палати
на розбою стежку биту?
Гей, усе змели події,
все минуло — й не настане.
Волі свіжий вітер віє,—
і народ вас судить, пане.

Що ж, ходімо. Недалечко,
за оцим осіннім гаєм,
у сусідньому містечку
ваша доня вас чекає"...

Над високою сосною
золотистий промінь бризнув,
а в блакиті, як весною,
раптом жайворонки свиснув.

І живе тепер щасливо
Ясь малий, дружить з бійцями.
А ночами, ніби диво,
вілла світиться огнями.

Тільки там не шляхта п'яна
до зорі тепер гуляє,—
пісня лється полум'яна,
слово сталінське лунає.

ПРОВДИ

(Початок поеми)

Стоять біля двора в запряві коні,
у нетерплячці б'ють копитом землю,
і Ларивон, колгоспний їздовий,
у полотняній вишитій сорочці
і в піджачку з значками у петлиці,
покрикує на них, цигарку смалить
та дожидає, поки вийде з хати
єдиний пасажир — Александра Мельник,
відома, знатна ланкова колгоспна.
Вона сьогодні їде у Москву:
на виставку. „Ото щаслива жінка,—
міркує Ларивон, на возі сидя:—
Побачить світу стільки! А можливо
побачить і того, хто із Кремля
всю нашу землю пильно оглядає,
уважно стежить за життям народу,

як батько за родиною своєю.
Він бачить все: хто як живе й що робить.
Суворий до ліних і недбальців,
він чесним і сумлінним друг найкращий.
Він їх до себе в гості закликає,
за стіл садовить поруч із собою,
напитками найкращими вгощає
і бесіду веде із ними мудру.
Оце ж бо і Лександру він помітив,
побачив, як на ділянці своїй
вона з жінками урожай збирала.
Уже ж і урожай! Сказати правду —
не бачили такого люди зроду.
Такої полуниці уродило,
що, як ото говориться у казці:
носить його — не поносить...Одначе,
щось довго не виходить ланкова.
Прощається, хазяйством порядкує,
а мо' дитя годує на дорогу.
Ну, та нехай, біда в тім невелика,
достойна жінка, — можна й подождать.
І знову у задумі Ларивон
попихкує махоркою міцною
і думкою витає у Москві, —
небаченій, осяяній, чарівній, —

та час від часу гримає на коней,
що в упряжі бунтуються, жирують.
Пішов би й він у хату до Лекасандри,
та ба які — на місці не стоять.

Тим часом в хаті все уже готове.
Лекасандра сповила свого Івана,
погодувала й блузку поправляє.
Край столу чоловік сидить на лаві
і слухав з усмішкою, як мати —
свекруха Олександрина — востанне
не їхати невістку намовляє.

Він раз погляне на стареньку матір,
що на полу сидить, підперши щоку,
в очіпку, у сорочці полотняній,
на сонці біленій, сухенька, сива, —
класичний образ матері народу,
що дав Шевченка, Лисенка, Франка.
За все життя своє, трудне й безбарвне,
вона привчалася коритись долі,
і радощі, і горе так сприймала,
як щось призначене і неминуче,
і далі, як в селі сусіднім, не була.
А вдруге гляне на свою дружину,
прибрату по-новітньому і з смаком,
на світлі очі і на погляд смілий,

на жінку цю і рідну, і близьку,
що на руках мале дитя тримає,
що дома господарством порядкує,
але і від громади знає честь,
бо мав думку вільну й незалежну
і на роботі чи на зборах завжди
з чоловіками уступає в раду,
що не вважає тільки хату домом,
а цілий світ бере собі до серця.
Муж посміхається думкам лагідно,
та слухав, як мати намовляє:
„Куди поїдеш,—каже,—ти з малим?
Та то ж який далекий світ, подумай!
Дитя захворів, сама заслабнеш—
до кого підеш, хто тобі pomoже?
Та там ані скупати, ні сповити.
Я вік жила без подорожей тих,
по славу, ту жар-птицю, не ходила,
а он якого виростила сина“,—
і пучкою вказала на Петра,
на Олександриного чоловіка тобто.
Та Олександра, вислухавши матір,
на чоловіка глянувши, всміхнулась,
бо й він же посміхається привітно,
і так спокійно відказала:— „Мамо!

Та й у Москві ж там люди не чужі,
як прийдеться до чого — допоможуть.
За славою ж я, мамо, не гонюся,
а тільки хочу знати і побачить,
яка вона, ота жар-птиця красна
та може хоч перо її єдине
із казки в нашу хату принести.
Чи так я говорю? — до чоловіка
промовила. А він устав од столу,
так помаленьку підійшов до неї
і, як малу, погладив по плечі.
„Так, Олександро, так“.— Потім до неньки:
„Хай, мамо, їде, не перече марно.
Поїде — світу визнає, нам розкаже,
і стане в нашій хаті ще світліше,
немов би й справді те перо жар-птиче
не з казки, а з Москви нам принесе.
А небезпек боятися не треба:
в столиці люди не чужі — то правда.
Не сумнівайся ж, Олександро, їдь“, —
промовив, повернувшись до дружини.
Вона ж устала з стільчика помалу
і, не спускаючи дитя із рук,
поцілувала чоловіка в губи,
а він схилився до малого й щічку

полоскотав йому чорнявим усом.
Устала й мати з полу і невістку
поділувала тричі в губи щиро.
Потім всі вийшли з хати на подвір'я.
Петро зручніше вимостив на возі
пахуче сіно, ліжником накрите,
і Ларивон узяв у руки віжки.
Рвонули коні. Віз заторохтів.
Пісок посипався. Десь спід воріт
собака вискочив, погнався прудко,
але відстав і змовкнув ніяково.
А віз уже сховався за горою,
дорогою до станції котився.
Лиш на подвір'ї ще стоїть свекруха
і дивиться, як сонечко заходить
за темний гай, що обрій закриває.
Біля воріт шумить стара тополя,
немов до жінки промовляє стиха.
Та раптом ластівка шугнула близько,
щось прокричала, ніби засміялась,
і зникла у безодні голубій.
Старенька, сива мати повернулась
і тихо побрела собі до хати.
Біля воріт шумить стара тополя.

СОНЕТИ

КНИГА

„Книга — морська глибина.“

І. Франко.

Бувай: не можеш ні робить, ні спати.
Проходить ніч повільно по землі,
а ти засвітив лампу на столі
і їдеш чогось у затишку кімнати.

Іскрить сніжок на вікнах синюватий,
сморчить цвіркун під грубкою в теплі.
А поруч — книги, мудрі вчителі,
стоять рядами, поступу солдати.

Перебігавши зором їх ряди
і ніби чуєш голоси знайомі:
„Мужній, товаришу! За нами йди!

Взнавай шляхи відомі й невідомі!“
І хоч би як за день важкий знеміг,
ти знову чуєш повінь сил нових.

1940 р.

ЛЕНІН

Як світла верховина вдалині
над пасмом гір під сонцем голубіє,
так він, вершина мислі, височів
над світом праці, творчості, борні.

О, як зійти до тих висот мені,
де мудра простота велично діє?
Окрешлюй, сили додавай, надіє, —
з ним всі путі відомі і ясні.

Простий і мудрий, він дороговказ
для людства дав у простори безмірні.
Хто з ним зійшов до верховин хоч раз,
той бачив далі сонячні, загірні.
Він став для нас новим, осяйним днем,
його ж ми просто Леніним зовем.

УЧИТЕЛЬ

„... багато хто думав,
що тут не виростуть акимони“.

Г. Байдуков. „Зустріч
з товаришем Сталіним“.

Під добротворним сонцем, що тепло
дає зелу, і дереву, й людині,
ня вбогим ґрунті, у глухій місцині
вождь посадив цитрусове стебло.

Хоч сумнівались, щоб воно росло,
садівники, закостенілі в ліні,
вождь мовив: „Буде!“ — і поміг рослині,
і — диво! — деревце плоди дало.

Воно обвисли на гнучкім гіллі,
немов сонця, ясним теплом налиті,
окраса здичавілої землі.

І, дивлячись на деревце у цвіті
і слухаючи шум листків його,
ми пізнаєм учителя свого,

ЙОСИФ ДЖУГАШВІЛІ

Через тайгу, через пустелі білі,
через закутий в кригу Єнісей,
окрилений любов'ю до людей,
тікав з заслання Йосиф Джугашвілі.

Він людям ніс думки й надії смілі,
той Прометеїв дар — огонь ідей,
як раптом — тріснув лід, і сто смертей
пригодували сміливому хвилі.

Але чекай, холодна й зла ріка!
Морозом не скувати, зимо люта,
того, чия завжди душа палка

життя любила й зневажала пута.
Обмерзлий, через хугу, стужу й ліс
він до людей живий огонь доніс.

ПРОМЕТЕЙ

Найкращий друг людини, Прометей,
коли повис, на скелі розіп'ятий,
коли над ним кружляв орел крилатий,
щоб сміле серце вирвати з грудей,

не звів покійно до небес очей
і громовержця не почав благати.
О, ні! Він бога гнівно став картати,
що мстився за прихильність до людей.

„Карай,— казав.— Карай за ту жарину,
що викрав я у тебе для землі.

Не зраджу я й не проклену людину,

її печалі й радощі малі.

І знай: покіль хоч іскра в світі тліє,
в людей не згасне гнів до тиранії.“

СОКРАТ

Старий Сократ, засуджений до страти,
останній день сміявся, мислив, жив.
Уже над ним дамоклів меч висів,
востаннє бачив сонце він крізь ґрати.

Але то байка — з сумом помирати,
з життям прощатися криком лебедів.
Співця мудрець покликати звелів,
щоб спів якийсь від нього перейняти.

Казали всі: „Зухвальство то пусте!
Вже хвилі Стікса ждуть тебе холодні“
Але філософ відповів на те:

„Коли ж я це зроблю, як не сьогодні?“
Поете! Як мудрець, зумій і ти
до смерті в серці мужність пронести!

1940 р.

КАЗКИ ІЗЕРГІЛІ

В пустельний берег б'ють потужні хвилі,
поміж возами вогнище горить,
засмаглі лиця в колі золотить,
де чути тилий голос Ізергілі.

Але слова окрилюючі й смілі
казок її звучать, як дужа мідь;
вони дають надію, кличуть жить,
їх чувши, дужими стають безсилі.

Вони — огонь із серця юнака,
що вів братів із предковічних хащів.
В них міць незламна, віра в них палка
в майбутнє світле, в дні прийдешні кращі.
Їм силу і огонь, і віру, й гнів
дав велет мислі, друг трудівників.

В КУЗНІ

„На дві моїх споминів, десь там у
найглибшій глибині, горить огонь... Це
огонь у кузні мого батька“.

І. Франко.

У Якова, сільського коваля,
збирався часто в кузні люд убогий,
щоб при огні з біди шукать дороги
й на щастя глянуть в мрії хоч, здаля.

А поруч, у куточку десь, маля,
хлоп'я рудоволосе, босоного
ловило серцем ті слова тривоги
і мрій, що ними повнилась земля.

Мов іскри, падали в дитячу душу
надія й гнів, що чулись тут завжди,
і розгорялись, як пожежа в сушу,

огнем любові до людей нужди.
І ні злигодні, ні тюремні ґрати
не мали сили той огонь здолати.

1940 р.

СОН

"... Колись він бачив далекі краї,
де сонце і море навперейми намагались
розгорнути перед ним всі свої дива, але
то було давно, і буденне життя ущерть
занесло попелом згадки".

М. Коцюбинський. "Сон".

Людині снилось безбережне море,
південне сонце, синя далина.
Співала пісню радості весна,
сіяло небо чисте і прозоре.

Забулися у сні печалі й горе,
буденщина марудна і нудна.
Любов безжурна, вільна і ясна
окрилювала знову серце хворе.

О, як відродно вдвох було іти
і хвилям, і вітрам пругким напроти!
Для них світило сонце з висоти,

а їх слова повторювали гроти...
Та сон скінчився, знов похмурі дні
і спомини про щастя уві сні.

ЧКАЛОВ

На волзькій скелі, під шатром лазурі
він рано задивлявся в далечінь.
О, як манила безбережна синь!
Як прагнув він летіть назустріч бурі!

Минали дні—тривожні і похмурі,
поля топтав війни жорстокий кінь,
і отчий дім, і стріхи рідна тінь
були тісні орлиній цій натурі.

Він вилетів у буйний вир буття,
пізнав утіху перемоги й бою,
віддав отчизні-матері життя,

не мав зерна неправди за собою.
І хоч розбивсь на зламанім крилі,—
навіки він безсмертний на землі.

1940 р.

ВЕСНА СВІТЛА

ЛЮБЛЮ

Знов біжать струмки до балки
і рілля—мов крила галки;
линуть з вирію граки,
жайворонки й ластівки.
Заперечуючи старість,
дуб старий вигонить парость;
розквітає в лісі ряст,—
гомін там, і хруст, і хряст.
Он сосна скидає кору;
ховрашок лишає нору;
в полі пісня голосна,—
йде весна, весна, весна!

І, вдивляючись навколо,
я в одне еднаю коло
сонце, вітер і рілля
і кажу всьому: люблю!
Я люблю цю вічну юність,

вітру ніжну тихострунність,
співи перелітних птахів,
сум берізок і ялиць.
Я люблю життя вершину—
твору, діючу людину,
що невтомно кожен мить
мислить, діє і творить.

Я люблю відвагу герця,
ясність неба, мислі, серця,
прямоту степних шляхів,
вірну дружбу, щирий гнів.
Я люблю і труд, і втому,
затишок свого дому.
Я люблю малих дітей—
в них любов моя росте.
Знову будуть дні весняні,
вийдуть двоє на світанні,
пройде вітер по гіллях
і почує знов: „Люблю!“

Сталіно

ПІСНЯ

Друзі! Знов запахло степом,
чебрецем і кашкою.
Знов весна бринить під небом
жайворонком-пташкою.

Знов осокір сипле цвітом
на дорогу вибиту.
Знов ясна блакиті над світом,
хмарка—парус нібито.

Знов чекає Мері Джона
із сітями повними.
Хвиля в берег б'є солона,
гомонить із чобнами.

Доріжками, вовчим слідом,
лісом, між ялицями
із манками ходить Дідель,
розмовляє з птицями.

В кузні молот без умовку
стука, витанцьовує:
там коваль веселий вовку
голос перековує.

А полями, через гору,
через ліс, дубравами
пісня йде легка й прозора,
як весна над травами.

Пісня йде, дзвенить, сміється
з сонцем понад лукою.
Хто почує—осміхнеться,
чоботом пристукає.

Сталіно.

ПАПЕРОВІ КОРАБЛІ

Як давно було то — леле! —
тільки мріє, наче даль.
Виростала перша зелень,
пахло сонце, ряст, вода

Жайворонки... ледве оком
їх уловлював у млі!..
І пускав я над потоком
паперові кораблі.

Так безжурно, так прозоро
і безхмарно так було!
Небо чисте, неозоре
в душу синь мені лило.

Пролетіли птиці-роки.
Досить я життя пізнав.
Знов шумлять гучні потоки,
знову радісна весна.

У блакитнім небі квітне
сонця квітка золота.

Лине птаство перелітне
і з весною світ віта,

славить сонце і обнову
на розбудженій землі...

От і я: пускаю знову
паперові кораблі.

Дніпропетровськ.

ДНІ

Дні мої крилаті і тривожні,
птиці перелітні вогняні!..
Хочеться поетом подорожнім
села і шляхи пройти в ці дні.

Хочеться, схилившись на долоню,
на старий похилений паркан,
милюватись, як над оболонню
світить місяць, стелеться туман;

як те світло місячне лягає
на зеленій запашній траві;
як юнак дідам оповідає
про походи славні бійові.

Ось дівча іде од водогону
з відрами уповні на плечі
і співа про Армію Червону
і якусь Катюшу, ідучи...

На Дніпрі русалки-літавиці
вийшли під осоки старі.
І в зеленім лузі, на травиці
київські співають кобзарі.

Земле-мамо! Земле дивна й мила!
Вічна слава радощам твоїм!
Дай мені палку співецьку силу —
хай про тебе людям розповім.

1940 р.

ЛЮБО!

Любо вийти в поле рано,
сонце стрінуги весняне
і, віддавши „добрий день“,
попросить тепла й пісень;
ніжній хмарці усміхнуться;
на ході перегукнуться
з голосним співцем весни,
що дзвенить з височини;
привітаться з земляками,
перекинутись думками
про сівбу та про тепло
і про те, що в їй було.

В літній південь, в люту спеку
любо путь скінчить далеку,
завітати в дружній дім
гостем жданим, дорогим.
І з усмішкою привіту

душу тут знайти відкриту
що дзвенить в простих словах,
що горить в ясних очах.
А зваливши з плеч знемогу,
знову рушити в дорогу
і хоча пройти світи,
але ще сюди зайти.

Любо в ранню, свіжу осінь
по дзвінкій піти дорозі;
під осінній зорепад
завітатъ в колгоспний сад;
словом, ніби овоч, зрілим
з садоводом посивілим
говорить про наші дні,
що мов яблуні рясні,
і про того садового,
що найкращий для народу,
що плакає у теплі
парость щастя на землі.

Любо взимку на криниці
слухать дівчину — жар-птицю
і під вільхи мерзлий рип
милуватись, говорить.
Говорить слова хороші

в надвечір'я по пороші,
доки внутрішній огонь
йде до слова й до долонь.
А як тіні згустить вечір,
відра їй подать на плечі
і, як відра, пронести
серце повне у світи.

Сталіно.

НІЧНИЙ ВІТЕР

Моїм синам

Вітер стука у віконницю,
наганя нудьгу-безсонницю.

Чи то, може, при вікні
три засідлані коні?

Так, гримлять вони копитами
при віконці, під ракетами.

Вже весна, вже пахне степ,
перший пролісок цвіте.

Три коні брязчать вудилами.
Вітер стука в шибку крилами.

Підіймайтеся ж, сини,
та поїдьмо в світ ясний!

Будем їхати містечками,
будем брязкати вуздечками,

скажемо: цвіте весна,
а ще й наша сторона.

Будем стукать у віконницю,
розважать чиюсь безсонницю,
а того, хто міцно спить,
будем кликати і будить.

1936 р.

ЛЮБОВ І СОНЦЕ

ЗАПИТАННЯ

Чи відчували ви в коханні тугу,
в кипінні радості—ясну печаль?

Чи довіряли мимолітний жаль
тонкій березі чи сосні, як другу?

Чи натрапляли в лісі край дороги
забуте вогнище в світання час?

Чи виникало питання у вас,
хто в ніч холодну грівся коло нього?

Чи розгортали попіл посірілий,
шукаючи всевладного тепла,
й коли жила в нім іскра хоч мала,
чи усміхнулися і чи раділи?

І чи згадали ви в ту мить людину,
яка в душі під попелом турбот
несе з низин до сонячних висот
огню неугасимого жарину?

ГОЛУБИ

Прибрались зеленню горби,
шумлять дерева свіжим листом
і вранці над весняним містом
в блакиті—голуби.

Як білі видива, вони
з'явилися — зникли блискавично,
і знов ідуть прохожі звично,
і лляються світла буруни.

У всіх свої думки й діла,
не всім є час дивиться в небо!
То хто ж відчув на серці в себе
хоч тинь од білого крила?

Чи може ти, незнаний друг,
ішовши, раптом пожаліла,
що не зросли у тебе крила,
щоб полетіть за виднокруг,

на доно моря, квітів, трав,
де пахнуть цитруси й гранати,
щоб там чи десь того шукати,
хто раз голубкою назвав?

1940 р.

ХМУРНІЮТЬ ДНІ...

Хмурніють дні. Негоди і тумани.
Усе частіш дрібні дощі мрячать.
У сірій млі щовечора, щорана
ключі гусей і журавлів ячать.

Злітає листя, шум зелений в'яне,
на всьому—смутку мрійного печать...
Та я все чую сміх дзвінкий, весняний,
мов тане сніг, немов потоки мчать.

Здається: проліски в гаю розквітли.
І радісно, й привільно так, і світло,
як раннього світанку навесні.

І крізь тумани і нудьгу негоди
я чую сміх, веснянки й корогоди,
і дівчина всміхається мені.

Саксагань.

„ПРОЩАЙ...“

„Прощай... Іди...“ — промовила й пішла
по срібній запорошеній дорозі.
Холодна річка в темнім верболозі
блищала тьмяно, як уламок скла.

Біліла ніч, мов срібна ковила,
хилились верби у якійсь знеможі.
А ти, як місяць, стала на порозі
і зникла, ніби в хмарку запливла.

Світало. Гасли в синьому тумані
ясні, далекі зоряні світи.
І сяли промені передсвітання.

Як зірка та ясна, погасла й ти,
маленька в безконечнім порошина,
моя любов — журби й пісень причина.

Саксагань.

ВІТРИЛО

Згорнула чайка білі крила
і впала з синьої імлі,
і складки білого вітрила
в човні під щоглою лягли.

Лежать недвижні. Перелітний
їх руха вітер, неживі.
Та ось рибалка в день блакитний
вітрило біле вгору звів.

І враз його наповнив вітер,
як порив—серце юнака.
І вже готова в даль летіти
із човном хвиля говірка.

Вона вже з ним заговорила
і пестить грудь його стрімку...
Чи не подібна до вітрила
і ти, о пісне легкокрила,
про сонце і любов палку?

ЧЕКАННЯ

Ходять хмари краєм неба,
і летить за вітром птиця.
Ніч заходить, а до тебе
сон не йде, тобі не спиться.

Їдеш: доріжкою із саду
прийде друг твій довгожданий
і твою глуху досаду
зніме з серця, як оману.

І почне просту розмову,
про близьке, про те, що любим,
і назве в розмові знову
щиро й просто другом любим.

І впаде те слово в душу,
добротворне і цілюще,
мов той дощ, що пада в сушу
уночі на сад цвітуший.

Сухумі.

*
* *

Что в имени тебе моем?
О. Пушкин.

В душі твоїй мінливій і тривожній
я не зумів збудити світлих мрій.
Нащо ж тобі і спів, і голос мій?
Він звук для тебе марний і порожній.

Ти слухаєш з усмішкою смутною
слова бажань і поривів моїх,
але ніщо в твоїй душі на них
не одгукнеться чистою луною.

Так вітер гне тростину над рікою,
та тільки у тонких руках митця
вона звучить, і радує серця,
і світ чарує піснею ясною.

Так ластівка над озером кружляє,
тонким крилом черкає темну синь,
але спокійна й мовчазна глибінь,
і вітер кола швидко розганяє.

* * *

Вже на деревах листя золотіє,
і парк задумано шумить, шумить...
Спадає з кленів почорніла мідь,
і далеч по-осінньому синіє.

Уже збираються пташині зграї
в далекий вирій від дощів і мли.
На клумбах перші айстри розцвіли,
і посивіли дальні небокраї.

Відходячи в нові широти світу,
поглянь — сміється сонце до землі.
Отак і ти без смутків і жалів
дай руку з теплим усміхом привіту.

Як линуть птахи в далеч невідому,
пролине й слів мій над землею так —
легкої дружби нетривалий знак,
слід вітру на піску береговому.

СЕРЕД ПРИРОДИ

ВИШНЯ

Вишня розквітла весною в саду,
тут її вітер спіткав молоду,
пестить, шепоче гарячі слова,
білу одежу із неї зрива.

„Люба! Ти будеш зо мною щаслива!“
Вишня ж байдужа, схилилась до сливи,
щось їй говорить — і рада й смутна.
Що їй, як плодом вона вагітна!

1940 р.

НІЧНА РОЗМОВА

Цілу ніч дуби гули й шуміли
й хвилювались під моїм вікном,
блискавиці-шаблі миготіли
і згасали у пільмі за Пєлом.

Стукали у шиби руки-віти,
мов будили й кликали зо сну.
І я встав і прагнув зрозуміти
мову ту, тривожну й неясну.

І здалось: дубів таємна мова
в серці відізналася моїм.
Тільки марно добирав я слова,
щоб від серця відповісти їм,
щоб текли слова, як води в ріках,
щоб гули, як ліс у час нічний,
щоб людей отак будив і кликав
голос мій.

Гадяч, 1940 р.

ЛІС ШУМИТЬ

Я в санаторії живу, в Соснівці.
Навколо ліс — високі, рівні сосни.
Хитає їх пахучий, теплий вітер, —
і шум такий, немов прибій на морі.

Ідуть хвилини — линуть хвилі шуму,
як вічності прибій закономірний,
як всесвіту годинник велетенський,
що виміря життя великі строки.

Вслухаєшся — і глибше розумієш:
твое життя — то в також хвилини
у вічному, яке одно безсмертне.

І тихий роздум повиває душу,
маленька власна тяга затикає,
моє чується приглушено й далеко.

Соснівка, 1938 р.

ПІСНЯ ВИНОГРАДНІЙ ЛОЗИ

Кущ виноградний додолу гілки
опустив обважнілі,
світяться соком і сонцем налиті
ягоди спілі.

Скоро їх руки дбайливо зберуть у
корзини лозові,
видалять сік і наповнять тим соком
барила дубові.

Сік переграє – й поллеться вино виноградне
у чаші,
питимуть друзі за сонце, за щастя, за
доблесті наші.

Буде доволі пісень, і веселощів щирих,
і сміху.

Слава ж лозі! І пісням тим хвала, що
дарують утіху!

1940 р.

КРИВЕ ДЕРЕВО

У полі дерево криве
додолу хилить віти.
Негода листя з нього рве
і геть жене по світу.

Проходить сонце понад ним,
холодне й непривітне,
і линуть хмари, ніби дим,
таптаство перелітне.

Навколо сніг і мерзлота.
Ні голосу. Ні звуку.
Лиш ліс верхів'ями хита,
мов простягає руки.

„До нас! — здається, він зове, —
„У нашу дружню гущу!“
І чує дерево криве
ту мову віт зовущу.

І дужче хилиться туди,
гіллям землі торкає,
немов загублені сліди
й стежки в снігах шукає.

1936 р.

САМОТНІЙ ДУБ

Відлюдний дуб схилився край дороги,
горбатий і потворний, як мара.
Потріскалась на нім товста кора,
і в реп'яхах угрузли чорні ноги.

В грізні хвилини бурі і тривоги
стоїть він непорушній, як гора,
з височини навколо позира —
на шлях, долину, ліс і перелоги.

Ні діти, ні пташки не дружать з ним;
під тінь його мандрівець не заверне
і не зігріє від багаття дим

це дерево і горде і мізерне.
Самотній, він в пилу кінчає дні,
бо ліс для щогл росте у гущині.

Гадяч, 1940 р.

ДРУГОВІ

Гудуть дуби. Ту мудру їх розмову
чи розумієш, подруго моя?
Життя шумить, як бір старий дубовий,
де ясен мій і де сосна твоя.

Нехай надходить осінь, сніг, завії,
хай листя в'яне й тихо опада, —
росте, шумить навколо й зеленіє
поміж дубами парость молода

і, прагнучи до сонця, в високості,
все вище, вище підійма гілки.
І, глядя на дубки високорості,
гудуть широколисті старики.

1940 р.

ВИШНІ

Я проходжу стежкою, а вишні
зачіпають голову мою,
й гілочки в цвіту, тонкі і ніжні,
хилять, ніби руки подають.

Я проходжу стежкою курною
за село, де видна вся земля,
вишні ж довго майорять за мною
рукавами білими здаля.

1940 р.

СМЕРТЬ ВІССАРІОНА БЕЛІНСЬКОГО

I

Тяжкі тумани тьмарили й смутили
початок петербурзької весни.
Ішли дощі; Неву скували сні;
у вікна густо краплі стукотіли;
і ливув час, як дощ з височини,
одноманітно.

Глухо по торцях

grimіли візники; сміялись діти,
а в вікна зазирали голі віти,
і — дощик, дощик, дощик без кінця.
Де сонце? Де блакить? Немає.

Квітень

минався, як мина весняна туга,
коли в виру людським шукає серце друга
і не знаходить.

Журавлів ключі
пролинули і щезли десь у млі, —
і знову дощ, і знову на землі
туман, туман...

Так дівка недолуга
обранця-юнака даремно жде,
і вигляда, й не спить, ночами мріє,
а очі плачуть, і коса сивіє,
і серце в'яне, а юнак не йде.

Так тяжко хворий дожидає дня,
коли одужає й на ноги стане
й навколо себе, ніби вперше, гляне
любовно й радісно. І вся бредня
і гіркота життя із серця сплине,
і він, як той плавець, що в бурю лине
назустріч хвилям, в їх зрадливий вир,
промовить знов біді наперекір:
„Привіт тобі, життя! Хвала і мир!
Завжди й навік!“

Але тяжка недуга!
І ні слова, ні вболівання друга
недужого із ліжка не зведуть.
Він знає: прийде час — скінчиться путь,

а жаль бере, бо серце просить діла,
але рука — безвладна і безсила,
перед очима — тьма і каламуть.
Тамуючи тяжке зітхання й кашель,
прикований до ліжка, він мовчить,
а мозок точить думка, ніби шашель.
А дощ на вулиці мрячить...
І знов туман...

Безлисті дерева

у вікна стукотять, мов просяться в кімнату
промоклі путники. Дощем приб'є крилату
залітну гостю часом до вікна,
і, крильцями стріпнувши, знов вона,
з'явившись з безвісті, у безвісті десь гине,
як видиво минуще і хвилиenne
у світі діл і явищ, як мана,—
і знов нікого.

Так минають дні.

А ночі безгомінні й мовчазні,
безсонні ночі! Ніби голос долі,
глухий і темний, в тиші, у півсні
вони проходять. Та про це доволі,
бо клич, як прапор, хворий підійма:
„Хай зійде сонце, хай загине тьма!“

Чуткий, короткий і тривожний сон
розвіяв ранок сонячно-прозорий.
На білім ліжку безнадійно хворий
лежить „неистовый Виссарион“.
Останні числа травня.

У кутку
ляльками бавиться дитя біляве,
візок цяцьковий на килимку,
а в вікна сонце дивиться ласкаве,
і вулицю рухливу й гомінку
угадує до тиші звикле вухо.
Віссаріон безмовний. Кашля глухо.
На столику, що поруч коло ліжка,
лежить розрізана недавно книжка,
папір, перо гусине, каламар
та свіже листя.

Хворобливий жар
зсушив обличчя; на губах смага,
а на худих щоках червоні плями.
Він стежить поглядом, підпершись подушками
за донькою любимою.

Пурга

Думок і спогадів. Ось устає Чембар —
містечко поліцейського розбою,
міщанського достатку і спокою,
містечко тьми, де скривлений ліхтар
один освітлював глухі завулки,
де хамство з ницістю звили притулки.
І над усім — хрести церков, немов кошмар.
Пригадує сім'ї своєї лоно, —
і тьмариться чоло Віссаріона.
Ось батько — містечковий вільнодум,
незадоволений життям невдаха,
лихий від горя і самотніх дум,
Вольтер чембарський з бідним серцем птаха,
тиран дітей, чия сувора тінь
упала на дитинство неповторне.

Ах! Дні дитинства світлі, золоті!
Що ви дали? Лишень тяжке й потворне:
приниження, образи та побої
людини дріб'язкової і злої,
брутальні лайки замість слова ласки,
а замість дружби — ницість холуїв,
убогу дійсність замість мрії й казки
та ще самотність у своїй сім'ї.

Ні, добре, що пройшло. Не надто втішно
не знати поваги до батьків ні в чім,
їх смерть вважають визволенням своїм,
а не утратою.

А вітер ніжно
хитає за вікном сплетіння віт
і злегка стукає в зелений ставень.
У шумах, у піснях проходить травень,
і за вікном шумить великий світ.
Віссаріон зітхнув. Яка журба!
Яка печаль тісниться в серці в нього!
Як жаль, що не скінчилась боротьба,
а вже його перемага знемога!
Як він би скинув цю тяжку утому
і рушив знов проти неправди й зла
з мечем в руках, що доля подала
ще на порозі батькового дому!
Ще в нім не згас священний трепет мрії
і запал гладіатора-бійця,
готовий він боротись до кінця
проти дикунства, рабства й тиранії,
супроти ладу, де в огидний бруд
душа дитиви топчеться зарані,
де всюди рабство, де невільний труд,
а владарі — тупі, бездушні, п'яні.

Віссаріон здригнув. Рукою скроню
погладжує, а синій зір горить,
мов прозирає в далечінь століть.
Він ледве чутно промовляє: „Доню!“
Дитя підбігло — ластівка метка,
всміхається, а батькова рука
ласкаво гладить їй білявий волос,
і очі повні ніжності й надій.
Так добрий ратай в полудень ясний
на полі гладить тонкостеблій колос
і оглядає ниву з краю в край,
плакаючи надію на врожай.

А урожай ще буде! Прийде час —
раб скине пута кривди і образ
і піде в бій, і на землі усюди
не буде більш рабів, багатіїв,
німих підданців і дурних царів,
а будуть браття скрізь, і будуть люди.
І в тій прекрасній далечині літ,
куди він пристрасно думками лине,
засвітиться, засяє на весь світ
і гордо зазвучить ім'я: людина!

Віссаріон відсторонив дитя
і знов затих в якимсь непевнім стані

напівсвідомості чи забуття,
а перед ним, неначе у тумані,
проходять образи його життя.

III

Ще на Сенатській площі пахнув дим
повстання чотирнадцятого грудня,
ще з мурів не зітерлися сліди
від куль і ядер, ще в сибірських руднях
кайданами гриміли в глибині,
царем закуті мученики мріі,
в аудиторії ж, в холодній тишині,
текли слова, байдужі і нудні,
про інверси, автоніяни, хрії.
Російської словесності солдат,
сухий схоласт, педант нудний і строгий
читав свої безбарвні монологи,
і сипався труський пісок цитат,
крутилася словесна веремія.

Моя заговорена, жила Росія
в приниженні, у безпросвітній млі,
і всюди — на полях, на Волзі, на Уралі
лилася сльози і пісні печалі,
як стогін многострадної землі.

То плакало селянство у ярмі,
то чувся стогін скутого поета.
І в темних казематах у тюрмі,
і в світлих стінах університету —
скрізь був один закон царя-царя:
„Не рассуждать“, — закон ганьби й неволі.
Мовчить, раби, заковані і голі!
Вам батогів, церков, шинків доволі,
а волі й прав не ждять!

Смутна зоря
російської свідомості в тумані
ледь-ледь ясніла. Кари безнастанні
її туманили.

Минали дні,
здавалося, без віри, без надії
на провіток. А на полях Росії
нависла тінь од шибениць.

Та ні!
Безсмертний дух народу! Він живе!
Не закувати душу у кайдани!
І муза Пушкіна узяти меч зове,
і клич її почуто полум'яний.
Вже чулась демократова хода,
і гнівний голос вже лунав суворо:
„Народ царів на суд покличе скоро!“

Надія батьківщини молода,
бентежна молодь, прагнула ознаки...
Так спрагле поле влітку дожида
грози. Шепочуться пониклі злаки,
порожній колос хилить до землі,
а на межі, на чорному шпилі,
громадою стоять дуби похмурі,
листва на їх вершинах гомовить,
і гомін над полями ген летить,
немов віщує про початок бурі.

Ах, юність, юність! Неповторні дні!
Ви — як весняні води, буйні й повні...
Книжки. Навчання. Лекції нудні.
Перерви. Коридори многомовні.
Віссаріону згадуються знов
гарячі спірки, пристрасні розмови,
таємні вірші, що будили кров
і кликали до щастя і обнови;
обличчя юні, молоді серця,
готовії заради слова вмерти;
розмови й ще розмови без кінця
про волю, про потребу саможертви.
Як часто в запалі ввижались їм,
цим юнакам гарячим, молодим,

і лаври слави, і вінець терновий.
Риллева і Пестеля

І знову

Віссаріонові думки летять
в минувшину. Він з друзями своїми
вдивляється жадібними очима
у темряву російського життя.
Над ними темна ніч, і хмари звислі,
і окрики підозри і цькувань,
вони ж відчули свіжий вітер мислі
й прийдешнього передсвітання рань...
Ось перед ним убога комірчина,
стілець, і стіл, і стіни без окрас,
та книги ще — його любов єдина,
де мислі й пристрасті огонь не гас.
Внизу — там кузня, поруч — темна пральня,
з якої линуть випари тяжкі
білизни мокрої, а молоти дзвінкі
невтомно стукають по наковальнях.
Як часто за освітленим столом
у мерехтінні свічки лойової
над книгами схилявся він чолом,
мов дослухався мови їх живої!
Як часто, прихилившись до вікна,

питав він марно віч глуху осінню,
чи скоро буде випита до дна
велика чаша горя і терпіння
народного? Він чув призивний гомон
замучених, нуждених кріпаків,
і зріла мисль його, як зріє колос,
і квалась на папір слова палкі:
„Хто дав вам, владарі, те згубне право
своею волею неволить люд,

нити кров, і пожинати труд?
Закон? Не говоріть брехні лукаво!
Противний ваш закон святим правам
природи, й людства, й розуму самого,
боротись, повставати проти нього
людина може й мусить“.

Та словам —
словам правдивим, щирим і простим —
немає волі там, де над усім
тяжів дух казарми й каземату,
де люди злі, а добрі лиш за плату,
де куриться брехні і лесті дим.

Віссаріон пригадує, як мусив
покинути товаришів своїх,
тепло аудиторій гомінких
і бесіди палкі у колі друзів.

Минуло все, пройшло чимало часу,
але примир'я і тепер нема;
він тяжко зніс вигнання і образу
російського суспільства.

Та дарма

Хто ще з дитинства зненавидів гніт,
приниження, і рабство, і сваволю,
хто зрозумів тяжку кріпацьку долю
й прокляв пролитої у неволі піт,
хто виплекав у серці світлу мрію,
хто полюбив по-справжньому Росію, —
в зневір'ї той на півпуті не став,
а пристрасно, із запалом плебея
мечем шукати відповіді став
на всі питання, й зброєю своєю
життю прийдешньому готовив путь.
Він знав сучасне й прозирає в майбутнє,
він, мабуть, крила відчував могутні
і чув, що інші вслід за ним ідуть.

IV

В кімнату тихо увійшла дружина.
Віссаріон немов крізь сон пізнав
знайомі кроки. На якусь хвилину

вона спинилася проти вікна,
поглянула немов незрячим зором
на дерева, на сонце, на блакить
і підійшла до ліжка.

Що він — спить?

Чи так затих? Схилилася над хворим,
прислухалась, як дише часто й хрипло,
відкинула з чола волосся злипле,
смагу зітерла на сухих губах,
стоїть, замислилась. Яка журба!
Яка втома всю її змагає!..
Невже кінець? Надія відлітає.
А далі? Невідомість.

Так верба
схилиється над висохлим річищем,
торкається гілками до землі,
а листя в'яне на її гіллі,
хмарки летять над нею вище й вище,
і тільки вітер кружиться і свище,
і гасне сонце в поросі і млі.

Віссаріон прокинувся. Очі сині
розплющив, подивився навкруги
і, осміхнувшись, руку стис дружині...
Нехороше йому. Нема снаги.

Як добре б зараз ось із ліжка встати,
струхнути німіч, знов узять перо;
ще в нього є що людям розказати,
і в серці в нього ще живе добро.
Але недугу не перебороти...
Так прикро, що нема в ньому снаги
ділить з дружиною усі турботи,
і бідність, і бестатки, і борги,
так прикро!..

Та дружина щось говорить:
хай клопотами сил не надрива,
він ще одужа, перестане хворить...
Одужає?.. Слова! Пусті слова!
Він добре знає, що уже не встане,
що він в огні, як лист опалий, в'яне
й життя в ньому, як іскра, дотліва.
Але—дружині легше від омани.
Нехай же вірить!

Хворий ожива,
говорить про весну, про сонце й трави,
про вітер свіжий, сонячно-ласкавий,
про повні ріки, збурені до дна,—
все марно: жінка слухає сумна,
задумавшись, постелю поправляє
й, не відповівши, вийти поспішає.

Яка мовчазна й стримана вона!
Як розумів він її печаль,
непевну віру і мовчазну тугу!
Що дав би він, щоб втішити подругу!
Та мало є веселого, на жаль.
Ну, от він жив... боровся із нуждою,
витримував з життям тяжкий двобій,
багато втратив сили і надій
і сам, здається, пада в тім двобою.
Пригадує: як часто в світлу мить,
коли приходила свідомість сили
і тепла віра хворе серце гріла,
знов починали владно говорить
турботи про крамничку, про борги,
про сюртуки, штани та про квартиру,
вбивали силу і глушили віру,
висушували джерело снаги.
І він, розбитий, стомлений украй,
що почував? Безвір'я і відчай.
Доволі ж! Годі! Відійдіть, примари!
Ще меч не випав із руки бійця,
готового змагатись до кінця
і завдавать вражаючі удари!
Ти, бідність! Ти, нужда! І ви, нестатки!
Ти, самовластя, й ти, жорстокий гніт!

Ви всі прийшли? Підходьте ж по порядку,
свої удари від бійця прийміть.

Так, так! Ви всі підходите юрбою,
панки, самовдоволені собою,

ділки брудні без сорому і честі,
однак умілі в підлості і лесті,

невігласи наївно — добродушні,
глушители добра, раби послушні,

своїх панів, нікчеми й холої,
удари вам призначено мої!

Ідіть, — ще сила є в твердій руці!..

А хто там в філософським ковпаці
схилився осторонь, з чолом високим,
мудрець відлюдний з поглядом глибоким,
чужий юдолі й суєті земній,
величний у відлюдності своїй?

Це ти, учителю? Привіт і шана!

Розвіялася слів твоїх омана

і ореол твоєї слави зблід,

лишивши в серці невігойний слід.

Був час — ми вірили тобі бездумно,

але навчилися потім розуміть:

в російській дійсності не все розумно,

а що розумне — в тюрмах цар гнобить.

Приймай же за науку наш чолом,

але й удар також приймай по тому:
вмирає і гниє, що віджило,
щоб місцем поступитися живому.
Вмирай і ти!

А чий там гострий профіль?
То хто в крилатці, наче Мефістофель,
з усмішкою знайомою? То він,
землі російської великий син,
її надія, честь її і слава,
кого збентежила душа лукава
й намови божевільного попа...
Чого ти тут? О, як ти низько впав,
суддя, що вибрав зброю Ювенала,
співець, кого земля сумлінням звала!
Як міг ти проповідувать батіг,
невігластво, попівщину й сваволю?
Як міг забути про тяжку недолю
закутого селянства? Як ти міг!
І рвучко до грудей приклавши руки,
з обличчям, скривленим від болю й муки,
Віссаріон закашлявся... й затих.

Так ранений орел із скель крутих
в долину падає, ламає крила, —
стікає кров, орла лишає сила,

та затуманений гарячий зір
летить до верховин знайомих гір,
де пропливає хмарка чиста й біла ..

А за вікном гуде, шумить весна
й палає сонце на блакитних гонах.
І ясно в пам'яті Віссаріона
давно забутий спогад вирина.
Вечірка. Свічі. Гості гомоніли.
Розмови непримушено текли.
Запально очі у гостей горіли,
хоч вислови їх стримані були.
Всі прагнули заглянути в майбутнє—
і говорили різне.

Між присутніх
був шумний Герцен і якийсь магістр,
педант і доктринер, бундючний понад міру.
Змагались про філософічний лист
і Чаадаєва. Слова, немов рапіри,
дзвеніли в запалі рвучких атак,
стикались доводи, як у бою солдати.
І ось магістр, уставши, мовить так
самовдоволено й незрівняно пихато:
„В освічених країнах тюрми є
для божевільних, котрі ображають

основи, що усі їх поважають:
закон, царя і віру". — Й додав:
„І це прекрасно!“

І тоді встав
Віссаріон. У нього зір горить.
Увесь він—мов струна напнута туго.
Він, кажуть, був страшний у тую мить,
як промовляв, схрестивши руки, глухо:
„А ще в освіченіших—гільйотина
ножем стинає голови у тих,
хто це вважа прекрасним“.

І затих.

Настала довга і тяжка хвилина.
Схвильований господар дому зблід,
а гості змовкли.

Виснажений вид
у хворого немов просяв.

Дружина,
ввійшла в цю мить. Поквапно йде до нього
стурбована й бліда. Біля порога
стоїть прямий, як статуя, жандарм,
посланець Дуббельта.

Так, значить, цар
про нього не забув? Так, жде розплата

Його в холодних стінах каземата
або в сибірських руднях? Що ж! Дарма!
Живого духу не злама тюрма
Його не закувати у кайдани.
Він з підземелля, з попелу устане
й, безсмертний, оживе в народі знов,
щоб битись за братерство і любов,
за рівність уселюдську і свободу.
Вже чуто грізні поклики народу!
Він устає! Він твердо й грізно йде,—
і рабство і сваволя упаде!
Так швидше гинь, насильство і тюрма!
Хай зійде сонце, хай загине тьма!

Росіє! Бачу путь твою ясну:
розвіявши мару пільми страшну,
розбивши ланцюги сваволі й гніту,
ти—на чолі освіченого світу—
давш закони вченим і митцям,
натхнення будівничим і співцям,
приймаєш дань поваги і пошани,
хвалу і славу людства усього.
Я бачу даль майбутнього твого!
Я заздрю вам, майбутні громадяни!
Привіт же вам, творці життя нового,

за щастя, одвойоване в бою!
Я вам з мого минулого тяжкого
через століття руку подаю!

Віссаріон простяг в нестямі руку.
Над ним дружина злякана й смутна...
Жандарм...

А за вікном шумить весна
і буйний тепловій у вікна стука...

1939 р.

ЗМІСТ

Роздум 3

Епічні поезії

Казки. 5

Мати і син. 8

В надволзьких степах. 16

Стремено. 18

Комбат Щорс. 20

Хлопчик із дзеркалом. 22

Ясь. 24

Проводи. 40

Сонети

Книги. 46

Ленін. 47

Учитель. 48

Йосиф Джугашвілі. 49

Прометей. 50

Сократ.	51
Казки Ізергілі.	52
В кузні.	53
Сон.	54
Чкалов.	55
Весна світла	
Люблю.	56
Пісня.	58
Паперові кораблі.	60
Дні.	62
Любо.	64
Нічний вітер.	67
Любов і сонце	
Запитання.	69
Голуби.	70
Хмурніють дні.	72
„Прощай...“	73
Вітрило.	74
Чекання.	75
В душі твоїй мінливій і тривожній	76
Вже на деревах листя золотіє.	77
Серед природи	
Вишня.	78
Нічна розмова.	79

Ліс шумить.	80
Пісня виноградної лози.	81
Криве дерево.	82
Самотній дуб.	84
Другові.	85
Вишні.	86
Смерть Віссаріона Белінського	87

Редактор М. Рильський

Михайло Дубовик
БАГРЯНИЙ ЛИСТОПАД

(на українском языкє)

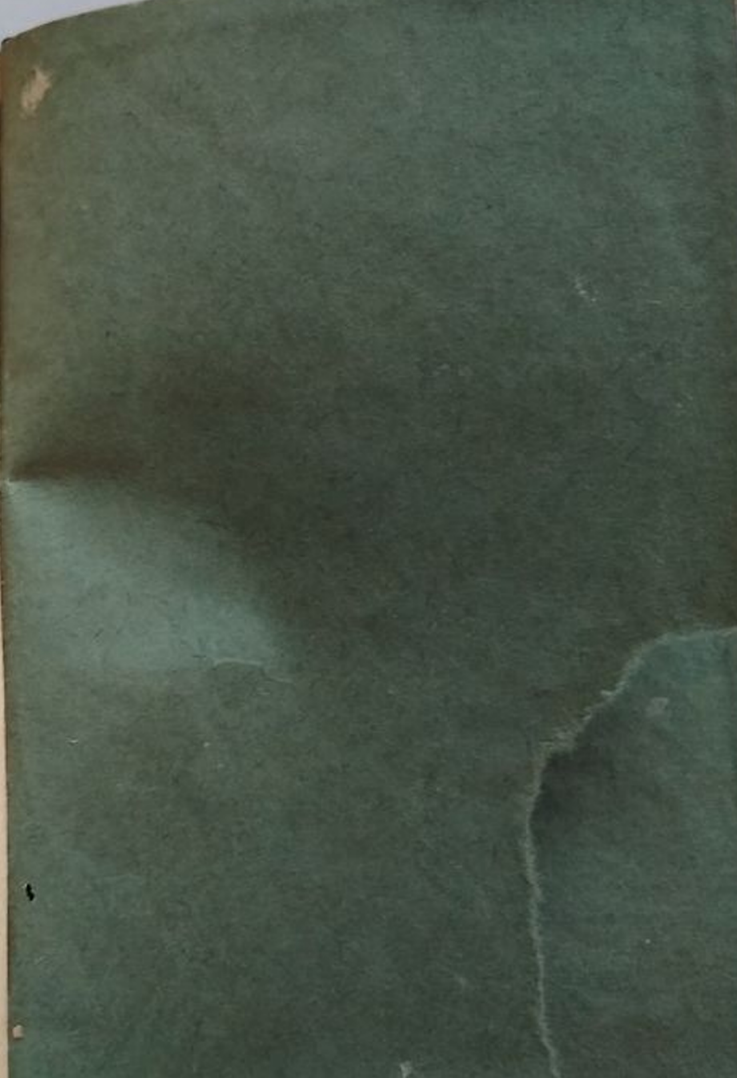
Издательство „Радянський письменник“

БФ 2588. Зам. № 527. Тираж 5000. Друк. арк. 1³/₄.
В 1 арк. 68800 літер. Формат паперу 70×105 1/61.
Підписано до друку. 8|V—41 р.

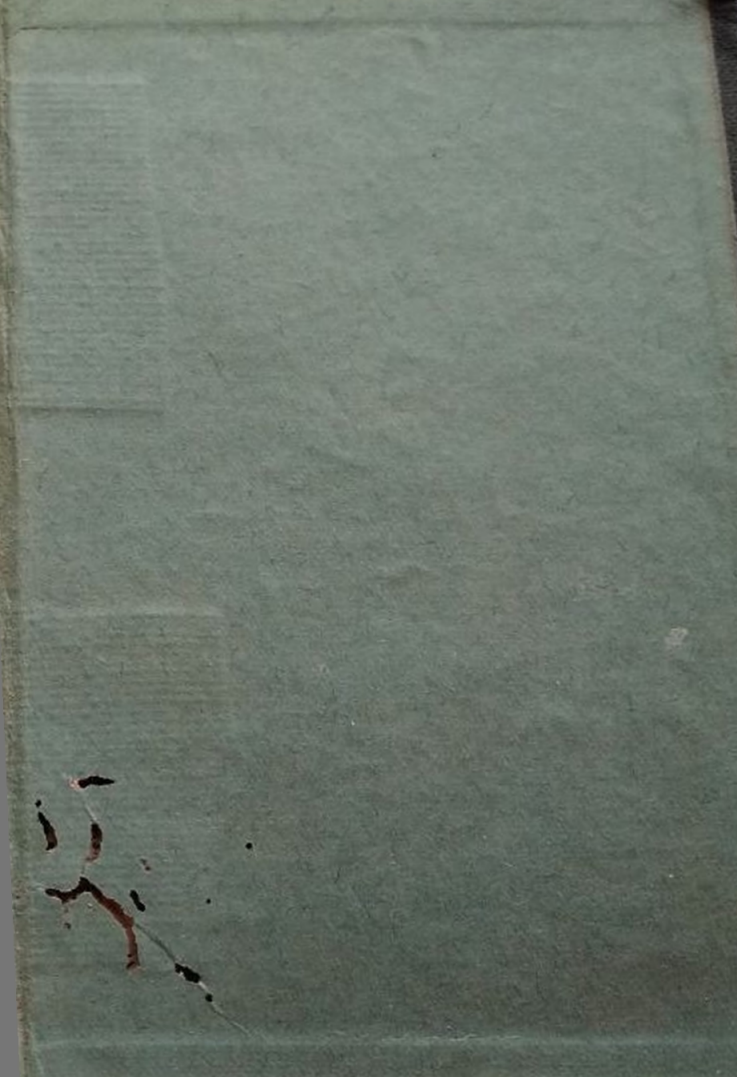

Друга поліграфшкола ФЗУ. Київ, Золотоворітська, 11

БФ 2588. За
В I арк. 6
I

Друга поліг

50

